

FEODAL DÜZENDE ABDİ AĞALAR VE HUKUK

*Hasan AYDIN

Türkiye'nin Doğu bölgelerinde hukuk, devlet sisteminden tam anlamıyla bağımsız olmasa bile devletin genel hukukundan uzak, feodalitenin getirmiş olduğu bir tekellik altında yani daha çok ağalık, aşiret reisi bağlamında sosyo-kültürel yapıyla pekiştirilmiş, gücün toprağa ve tarıma dayanan bir şekilde gelişme gösterdiği bilinmektedir. Yaşanmış yaşanan durumu en iyi betimleyenlerin başında Yaşar Kemal ve İnce Memed adlı eseri gelir. Bu çalışmada İnce Memed'te kurgulanmış bir toplumsal yapının somutlaştığı, kemik bulduğu ve günümüzde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hala etkileri var olan ağaların, aşiret reislerinin toprak gücünü ve yazısız hukuk kurallarını kullanarak yaşadıkları toplumda halkın üzerinde nasıl bir baskı oluşturdukları, bunun edebiyata nasıl yansıtıldığı hukuk çerçevesi içerisinde anlatılmaya çalışılacaktır. Sosyolojik açıdan değerlendirilmeye çalışılacak olan bu toplumsal düzenin merkezi hükümet ile ilişkileri ve çatışmaları ele alınacak olup İnce Memed'te konu edinilen ağalık ve aşiret reislerinin her zaman sömürü düzenini ve zulmü temsil etmediğini, İnce Memed'lerin de her zaman adaleti, doğruluğu sembolize etmediği verilecek örneklerle desteklenerek ifade edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnce Memed, Hukuk, Toprak, Ağalık, Edebiyat

---

*Tunceli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Bir toplumu, bir bölgeyi tanıyabilmek onun sosyo kültürel yapısını, ekonomisini, sistem mekanizmalarını anlayabilmek adına edebiyat en önemli araçlardan biridir. Özellikle roman ve öykü bunları aktarmada büyük önem taşır. Eserin toplumsal hayatla ilişkisi ve olabildiğince kurgudan uzak reel bir şekilde konuların ele alınışı, bunların edebi bir dil ile bütünleşmesi edebiyat ve toplumu birbirine bağlar. Bu bağlamda Yaşar Kemal, Orhan Kemal ve Kemal Tahir gibi edebiyatın piri olarak bilinen üç yazarın eserleri yaşadıkları dönemi tanımamız açısından büyük önem taşır.

Bu çalışmamızın merkezinde yer alan ve Yaşar Kemal'in eserlerinde sıkça ele alınan bir toplumsal düzeni, feodal yapıyı ve bu yapının Doğuda devletin genel sistem mekanizmalarından özellikle hukukundan ne kadar uzak ve çatışma halinde geliştiği, süreç içerisindeki değişimi ile açıklanmaya çalışılacaktır. Feodal düzende yer alan sözlü hukukun, toplumsal yaşayış biçimleriyle şekillendiği gerçeği, onu besleyen kaynağın süregelen bir sancıyı da beraberinde günümüze kadar taşıdığı görülmektedir. Ağa, Aşiret Reisi ve Şeyh olarak adlandırabileceğimiz, yaşanan bölge üzerinde büyük etkisi olan ve gücü ekonomik bağlamda toprak ve toprağın getirdikleriyle perçinleştiren otoritelerini korumak ve daha da güçlendirmek adına zaman zaman devlet sistemleriyle çatışmacı, uzlaşmacı yollara giriştiği tarihte sık rastlanılan bir durumdur.

Yaşar Kemal'in İnce Memed'in deki Abdi Ağa durumu da bu toplumsal realitenin en açık örneklerinden biridir. Otoritesinin halkı sömürmek üzerine kurulu olan ağaya karşı başkaldıran İnce Memed'i öldürmek adına Abdi Ağa'nın devletin silahlı güçleriyle işbirliğine gidildiği anlatılır romanda. Bu duruma en çarpıcı tarihi ve somut örneklerden biri Yavuz Sultan Selim döneminde Bitlis emirlerinden olan İdris'i Bitlisi'dir. Otoritesini korumak hatta dönemin Osmanlısı tarafından desteklenmek adına Yavuz'a olan bağlılığını katıldığı savaş ve yapmış olduğu katliamlarla göstermiş nitekim mükafatını da daha geniş bir bölgede söz sahibi oldurulmasıyla fazlasıyla almıştır. Özellikle o dönemde Botan olarak adlandırılan Şırnak, Siirt, Hakkari, Siirt, Batman gibi geniş bir alanı kapsayan bölgede bir çok aşiretin devletle çatışma halinde olduğu durumu da göz önüne alındığında İdris'i

Bitlisi'nin önemi Osmanlı tarafından çok daha iyi anlaşılabilir. Bitlisi'nin önemi Osmanlı tarafından çok daha iyi anlaşılabilir.

Feodal düzende hukuk , devletin genel hukukundan çoğu zaman uzak ve kendi içerisinde özgün bir yapıya sahip olduğu gerçeği devletin özellikle zor zamanlarında otoritesinde yarattığı sorunun nedeni çatışmalar yarattığı ve zorda bıraktığı özellikle Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen isyanlara bakılarak daha iyi anlaşılabilir. Kendi içerisindeki düzenle otoritesini halk üzerinde etkinleştiren ağa ve aşiret reisleri, hakimiyet alanlarındaki tüm olup bitenlerde tek başına söz sahibidir. Hatta bölgelerinde bir misafir geldiğinde bile bunu misafir edecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak yine onlardır.(Bruniessen 2003)

Geleneklerine sıkı bir şekilde bağlı olan ve bununla birleşik sözlü hukuklarını ortaya çıkaran feodal bölge ve sistemlerinde hukuk çoğu zaman mülk sahibinden(mülk:toprak ,tarım, hayvan) yanadır. Öyle ki sahip olunan mülk değerine paralel olarak artan ve genişleyen otorite hukukta daha fazla imtiyaza sahip olmayı sağlamaktadır. Ekonominin getirmiş olduğu statü ve ayrıcalığın yanı sıra din merkezli otoriter sistemin merkezlerinden biri de kanaat önderleri olarak da tanımlayabileceğimiz din adamları diğer bir deyişle şeyhlerdir. Bir yandan dinin bileşeni olarak ortaya çıkan ve gelişimini günümüze dek taşıyan şeriat hukuku öte yandan feodal düzenin getirmiş olduğu kendi sözlü hukukunun halk üzerinde nasıl bir etki yarattığı Ortadoğuda uzun yıllar bu yapı/lanma üzerine çalışmalar yürüten Antropolog Martin V.Bruniessen şu şekilde ifade eder:”Aşiret reislerinin kendilerini vazgeçilmez kılmalarının başka bir yolu da devletle olan tüm ilişkilerde arabulucuk yapmalarıdır. Devletin kırsal kesimden uzak merkezi yapılanmasını neredeyse tamamını elinde bulunduran ve devlet adına yöneten ağalar,aşiret reisleri vardır.Bunun yanı sıra Kürt aşiretleri mensuplarından oluşturulan Hamidiye Alayı birlikleri de bununla son derece bağlantılıdır. Hamidiye Alayları hem sultana bağlılığı Kürtler için cazip kılmanın bir aracı hem Doğu'da düzeni sağlamanın en etkili yolu olarak görülmektedir. Kürtler padişahı kendileri için Sultanların en iyisi olarak görüyor ona “ Bave Kurdan ” yani “ Kürtlerin Babası ” diyorlardı. Bir ağanın Hamidiye komutanlığına seçilmesi aşiret içi ve dıştaki rakipleriyle olan

tartışmaların bir anda onun lehine kapanmasını da beraberinde getiriyordu”.Yukarda Bruniessen’inde ifade ettiği gibi Feodal yapıdaki bu düzen ve ilişki Yaşar Kemal’in İnce Memed’inde de görülmektedir.Eser’in kahramanlarından Abdi Ağa’nın zaman zaman devlet güçlerine başvurması da bu kaynaktan beslenen edebi bir örnek olduğu görülmektedir.

FEODAL DÜZENDE HUKUK

Devlet kontrolünün zayıf ya da rüşvetin yaygın olduğu Türkiye’nin dağlık güneydoğusu gibi bölgelerde kan davalarının yaygın olduğu görülür.Dönem dönem yarı askeri birlikler olarak da görevler alan aşiretler ve ağaların bir takım sosyal devlet düzenine aykırı davranışlarda bulunmaları sultanlar tarafından göz yumulmuştur.Nitekim Sultan Abdülhamit döneminde yarı askeri birliklerden oluşan bu aşiret yapılanmaları istedikleri gibi çalma,soyma hatta adam öldürme haklarına sahiptiler. Böyle bir durumda merkezi hukuk sistemine bağlı bir yapılanma düşünülemez elbet dağlık ve uzak bölgeler için. Devletin bir dayanak ve edinilen bir güç olarak kullanıldığı dönemlerde aşiret reisleri diğer halklar üzerinde baskıcı bir otoriter sistem geliştirmeye çalışmışlardır. Hukuku işlerine geldiği gibi kullanmış oldukları gibi kendilerine ve duruma göre bölgesel anlamda da farklılıklar taşıyan sözlü hukuku kullanmışlardır.

Geçen yüzyıldan bu yana merkezi hükümetler Doğuda doğrudan kontrolü sağlamaya girişerek kan davasını yasaklamış, aşiret kanunu yerine medeni kanunu ve ceza kanununu yerleştirmek için mahkemeler kurmuş ve bu yolla aşiret reisleri ve şeyhlerin yönetim ve arabuluculuğuna son vermeye çalışmışlardır.Bu girişimlerin en radikalı Türkiye Cumhuriyeti tarafından uygulanmıştır. 1920 ve 1930’lardaki Kürt ayaklanmalarının sonunda pek çok geleneksel Kürt önderi ya öldürülmüş ya da sürgüne gönderilmiştir.Ancak bu sertlikteki önlemler dahi istenilen sonucu vermemiştir.Merkezi hükümetin memurlarına hiçbir zaman güvenilmemiş ve bunlar geleneksel otoritelerin yerini almayı başaramamışlardır.Zaman zaman aşiretler arasındaki çatışmalara uzlaşmacı ve barışçıl bir çözüm getirebilmişlerse de,hiçbir zaman bu çözümü aşiretler arası bir diyalog kurulmasını sağlayarak gerçekleştirememişlerdir.Hükümet tarafından gönderilen memurlar çoğu kez çatışmalara çözüm

bulma yerine bunları körüklemekle suçlanmışlardır. Birçok yerde yeni aşiret reisleri ortaya çıkmış, hükümet memurları da bunlarla işbirliği yapmakta ki çıkarlarının hemen farkına varmıştır. Kürt toplumu ağaların ve şeyhlerin tamamen ortadan kaldırıldığı bölgelerde her zamankinden daha da fazla çatışmalı bir ortamın içine düşmüş gibi gözüküyor.

SONUÇ

Feodal düzende gücü ve otoriteyi elinde bulunduran ağalar, aşiret reisleri ortaya çıkan karışıklardan çoğu zaman yararlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Hakim oldukları bölgelerde Abdi Ağa'lara dönüşerek istedikleri gibi at koşturmuşlardır. Poligami olarak bilinen birden çok kadınla evlenme durumu bu bölgelerde özellikle aşiretler arasında yaygındır. Çocuk yaşta evlenmeler son yüzyılda azalsa da hala süregelmektedir. Genel hukuk sisteminden uzak olması nedeniyle ortaya çıkan olası çatışma ve ortaya çıkan karışıklarda kan davası sık görülür.

Cumhuriyetin ilanıyla beraber hükümetler tarafından feodal sisteme karşı verilen mücadele tam anlamıyla başarılı olmasa bile etkili olduğu bilinmektedir. Ancak verilen mücadele daha çok kendileriyle uzlaşmaktan uzak çatışmayı tercih eden ağa ve aşiretlere karşı olduğu için feodal yapı ve düzeni günümüze dek varlığını sürdürmüş ve dönem dönem hükümetlerin başını ağrıtmaya devam ettiği tarihte görülmektedir. Bununla birlikte yine Cumhuriyet döneminde yapılan toprak reformlarının da yüzeysel kalması ve tam anlamıyla hedeflenen düzeye varamaması toprak ağalarının, aşiret reislerinin varlığını sürdürmesine engel olamamıştır. Birçok açıdan feodal yapı sürdürücülerinin baş aktörü olan ağalar, aşiret reisleri ve şeyhler her ne kadar gücü tekellerinde bulundurmakla olumsuzlansa da bu tezin her zaman doğruluğundan söz etmemiz mümkün değildir. Öyle ki hakim oldukları bölgede düzeni ve adaleti sağlamaya çalışan ve bunun için eşitlik ilkesini benimseyen feodal düzen sağlayıcılarına da tarihten günümüze dek rastlamak mümkündür. Çevresindeki halka yardımda bulunan, ihtiyaçlarının karşılanmasında destek ve çatışma durumlarında uzlaşmadan yana olan bu ağalar, aşiret reisleri, çevre toplulukları tarafından da saygı görmüş ve hala gören durumunda olmuşlardır. Tarihten günümüze dek hala varlığını sürdüren feodal düzende liderlere

bakıldığında Abdi Ağalar'ın çokluğu dikkat etse de bunun yanı sıra İnce Memed yürekli olup aynı zamanda çatışmadan uzak durmayı tercih eden halkını koruyan kollayan nice bu düzen sağlayıcılarının da olduğu görülmektedir .Ancak bu durum feodal yapıyı ve düzeni temize çıkaran ve olumlayan bir sonuç değildir.Öyle ki elinizdeki bu çalışma hazırlanırken Mardin'de cezaevine yakınını ziyaret eden bir kadın ve üç çocuğu cezaevi yakınlarında kan davalıları tarafından katledilmiştir.Bir daha bu tür katliamlara, ölümlere tanık olunmak istenmiyorsa her şeyden önce aşiretlerin ellerinde olan sayısız silah ve kurşunun bir an önce yetkililere teslim edilmesi ve imha edilmesi gerekir. Ancak ondan da önce bu ülkenin eğitim sisteminde matematikten, İngilizce den ve diğer tüm derslerden daha çok gerçekten “hayat bilgisi” dersi olması gerekir.Bu hayat bilgisi dersinde,silahsızlanmadan, evrensel insan bakışına, uyuşturucu maddelerine karşı mücadele, kadına ve doğaya bakışa dek müfredatı geniş olmalıdır.Bilinmesi gerekir ki her birey kendisinden önceki bir kuşağın bayrağıyla doğar. O bayrağı taşımaya devam etmesi veya yeni bir bakış ile “insan”dan yana olması yalnızca onun sorumluluğunda değildir. Hepimiz sorumluluklarımızın bilincinde davranmalı ve elimizden geleninin fazlasını yapmaya çalışmalıyız. Aksi takdirde hepimiz her gün suçlu olarak uyanacak ve işlenen sayısız cinayetlerin faillerinden biri olmaya devam edeceğiz...

KAYNAKÇA

- Kemal, Yaşar-(2004)İnce Memed- İstanbul:YKY Yayınları
- Bruniessen, Martin Van(2003)-Ağa, Şeyh, Devlet-İstanbul:İLETİŞİM Yayınları
- Çelebi, Evliya(2000)Seyhatname-İstanbul-KABALCI Yayınları
- Han, Şerafeddin(2009)Şerefname-İstanbul-YABA Yayınları
- Bloch, Marc(2007)Feodal Toplum-İstanbul-KIRMIZI Yayınları
- Özer, Ahmet(2000)Doğuda Aşiret Düzeni ve Brukanlar-Ankara-ELİPS Yayınları